

Úvod do romštiny

Lucie Gramelová
www.jazykovy-koutek.cz

Romština patří mezi novoindoevropské jazyky, kam dále patří například hindština, pandžábština nebo bengálština. Důkazem pro příbuznost s dalšími indoevropskými jazyky jsou paralely v gramatice a také mnohá slova základního slovního fondu, přičemž u mnohých pozorujeme alespoň vzdáleně podobnost také s češtinou (například *e jakh* „oko“, *o phral* „bratr“, *e jag* „oheň“, *o ruv* „vlk“, *te dživel* „žít“, *te merel* „zemřít“).

Tak, jak se Romové na svých cestách rozdělovali, vznikla řada dialektů a variant. Romové, kteří žijí u nás, hovoří a) slovenskou romštinou, b) maďarskou romštinou, c) olašským dialektem. Přestože tyto varianty vykazují mnohé rozdíly, jejich mluvčí se spolu mohou domluvit. Možná největší překážkou při porozumění mezi jednotlivými variantami je přejímání slov z „kontaktních jazyků“, tj. jazyků, se kterými se romština setkává na daném území. Označení jevů, které jsou nové a neznámé, totiž romština tradičně přejímá z jazyka většinového. Tak například slovenská romština přejala mnoho slov ze slovenštiny (*e kupelka* „koupelna“, *e spalňa* „ložnice“, *želeno* „zelený“, *e farba* „barva“, *o cesnakos* „česnek“, *o predsedas* „předseda“) a následně potom také z češtiny. Navíc si každá varianta uchovává také mnohá slova z jazyků, se kterými byli Romové v kontaktu při svých cestách. Na romštinu, kterou hovoří Romové ve střední Evropě, nejmórazněji působila byzantská řečtina. Z ní pocházejí například některé číslovky (*efta* „sedm“, *ochto* „osm“, *eňa* „devět“) a mnohá podstatná jména (*e lulud'i* „květina, rostlina“, *o papus* „dědeček“, *e ora* „hodina“, *o drom* „cesta“, *e paramisi* „pohádka“). Dále najdeme v romštině výpůjčky z srbštiny, rumunštiny, maďarštiny a dalších jazyků.

Romové často píší upravenou variantou pravopisu většinového jazyka. Nicméně od osmdesátých let je patrná jistá snaha o sjednocení. Tento pravopis zavedla Romani Union (organizace sdružující Romy z různých zemí) a v současné době se jím píše v Rumunsku (oficiální romský pravopis), hodně se používá také v Maďarsku, tímto pravopisem se také řídí různé romské tiskoviny v Itálii, ve Francii apod. U nás se tento nový pravopis zatím neujal a používá se pravopis založený na pravopisné normě češtiny a slovenštiny. Tento pravopis je také již do značné míry zaveden (při zápisu romštiny vycházíme z Romsko-českého a česko-romského slovníku Mileny Hübschmannové, Hany Šebkové a Anny Žigové; případně z dalších obsáhlých prací jako je Učebnice slovenské romštiny od Hany Šebkové a Edity Žlnayové).

Následující gramatický úvod a slovníček představují slovenskou romštinu, kterou u nás mluví 70-80 % romského obyvatelstva.

O Romech a o romské kultuře se můžete dozvědět zajímavé informace na

www.romove.cz

Každý pátek večer si můžete na Radiožurnálu poslechnout pořad O Roma vakeren.

Pro Romy a o Romech u nás vychází několik periodik. Mrkněte na Romano hangos, které vydává Společenství Romů na Moravě (Romano Jekhetaniben pre Morava). Najdete zde také řadu tipů na kulturní akce, festivaly apod.

www.srnm.cz

VÝSLOVNOST

Výslovnost romštiny není pro Čecha příliš obtížná. Je třeba dbát na /čh, ph, kh, th/, které se vyslovují s přídechem. Romské /ch/ je čípkové (vyslovuje se více vzadu než české /ch/). Romština také často používá hlásku /dž/ a ačkoliv ji čeština téměř nezná, neměla by pro nás být nikterak obtížná. V romštině se také setkáváme s měkkým slovenským /ʃ/.

GRAMATIKA

Romština je jazyk spíše syntetického než analytického typu. Podstatné jméno má osm pádů, dále pak pád nepřímý. Slovesný systém je přiměřeně složitý. Oproti češtině romština sice nerozlišuje vid, ale za to má například více minulých časů nebo aktivně rozlišuje podmiňovací způsob přítomný a podmiňovací způsob minulý.

Podstatné jméno. Romské podstatné jméno může být mužského nebo ženského rodu a podle toho mu přechází člen o (pro mužský rod) nebo člen e (pro ženský rod). Například: o rom „muž, manžel“, e romni „žena, manželka“, o dad „otec“, e daj „matka“. Romština zná osm pádů.

Podstatná jména abstraktní se tvoří pomocí přípony –ipen, -pen nebo –iben.

šukar „hezký“ → šukariben „krása“
te kamel „milovat“ → kamiben „láska“
barvalo „bohatý“ → barval’ipen „bohatství“
lačho „dobrý“ → lačhipen „dobro, laskavost“

Množné číslo se tvoří podle typu podstatného jména. Původní podstatná jména s koncovkou – o a –i (podle rodu) mění koncovku na-e v mužském rodě a -’a v ženském rodě (apostrof označuje změkčení předcházejících tvrdých souhlásek).

o khoro „džbán“ → o khore „džbány“
o gono „pytel“ → o gone „pytle“
e piri „hrnec“ → o pira „hrnce“

Podstatná jména bezkoncovková (taková, která končí na souhlásku) přidávají –a v mužském rodě a - ’a v ženském rodě (opět se změkčením).

o phral „bratr“ → o phrala „bratři“
e phen „sestra“ → o pheña „sestry“

Podstatná jména přejatá většinou přibírají v množném čísle –i.

e učit’elka „učitelka“ → o učit’elki „učitelky“

Přídavné jméno. Přídavná jména lze podobně jako podstatná jména rozdělit na 1) původní koncovková (těch je většina), přechylují koncové –o mužského rodu na –i v ženském rodě, například kalo „černý“ ka’i „černá“; 2) dále pak původní bezkoncovková, ta se v podstatě nemění, například šukar znamená „hezký, hezká“ a 3) přídavná jména přejatá, která se v jednotném čísle také nemění, například šargo „žlutý, žlutá“.

Stupňování přídavných jmen. Druhý stupeň se tvoří pomocí přípony –eder. Třetí stupeň navíc klade před slovo s touto příponou předponu jekh-, nek-, lek- nebo naj- .

Základní přídavná jména jsou:

baro	velký
bareder	větší
jekhbareder	největší
cikno	malý
cikneder	menší
jekhcikneder	nejmenší
lačho	dobrý
feder	lepší
jekhfeder	nejlepší
nalačo	špatný
goreder	horší
jekhgoreder	nejhorší

Zájmena. Osobní zájmena jsou: me „já“, tu „ty“, jov „on“, joj „ona“, amen „my“, tumen „vy“, jon „oni“. Přivlastňovací zájmena jsou: miro „můj“, tiro „tvůj“, leskero „jeho“, lakero „její“, amaro „náš“, tumaro „váš“, lengero „jejich“. Přivlastňovací zájmena stojí před podstatným jménem a podobně jako u přídavných jmen i zde je třeba dbát na rod podstatného jména: miro dad „můj otec“, miri daj „moje matka“, mire phrala „moji bratři“.

Číslovky.

1	jekh
2	duj
3	trin
4	štar
5	pandž
6	šov
7	efta
8	ochto
9	eňa
10	deš
11	dešujekh
12	dešuduj
13	dešutrin
14	dešuštar
15	dešupandž
16	dešušov
17	dešefta
18	dešocho
19	dešeňa
20	biš
21	bišthejekh
22	bištheduj
30	trianda
31	triandathejekh
40	saranda
50	penda
60	šovardeš

70	eftavardeš
80	ochtovardeš
90	eňavardeš
100	šel
200	duj šel
500	pandž šel
1000	ezeros
2000	duj ezera

Sloveso. Romské sloveso je tvarově poměrně bohaté. V přítomném čase rozlišujeme tři třídy sloves podle koncovky infinitivu –el, –al a –ol. Naprostá většina sloves patří do prvních dvou kategorií.

Přítomný čas

te kerel „dělat“		te asal „smát se“	
me kerav	amen keras	me asav	amen asas
tu keres	tumen keren	tu asas	tumen asan
jov kerel	jon keren	jov asal	jon asan

Sami už byste nyní zvládli vyčasovat tato frekventovaná slovesa: te džal „jít“, te chal „jíst, te tavel „vařit“, te genel „čist“, te pisinel „psát“, te pijel „pít“.

Sloveso te jel „být“ je nepravidelné

me som	já jsem
tu sal	ty jsi
jov hin(o)	on je
joj hin/hiňi	ona je
amen sam	my jsme
tumen san	vy jste
jon hine	oni jsou

Romština nemá sloveso „mít“ a vlastnické vztahy se vyjadřují pomocí konstrukce: osobní zájmeno v dativu + sloveso „být“ + podstatné jméno v 1.pádě. Například: Man hin love. „Mám peníze“. (doslova: „Mně jsou peníze“) nebo Hin tut phrala pheňa? „Máš sourozence?“ (doslova: „Tobě jsou bratři sestry?“)

Zápor se tvoří pomocí částice *na*:

Khere hino the na kerel nič. Je doma a nic nedělá.
Me na pa'av! Nevěřím!

V romštině existují dva minulé časy: perfektum a imperfektum.

Perfektum označuje časově ohraničený děj.

te kerel „dělat“		te jel „být“	
me kerďom	amen kerďam	me ul'om	amen ul'am
tu kerďal	tumen kerďan	tu ul'al	tumen ul'an
jov/joj kerďa	jon kerde	jov/joj ul'a(s)	jon ule

Imperfektum označuje děj, který není v minulosti časově specifikován, popisuje okolnost, může vyjadřovat opakování děje apod. Často jej do češtiny překládáme pomocí nedokonavého vidu (není pravidlem).

te kerel „dělat“		te jel „být“	
me kerás	amen kerás	me somas	amen samas
tu kerehas	tumen kernas	tu salas	tumen sanas
jov/joj kerlas	jon kernas	jov/joj has, sas	jon has, sas

Otázky.

ko?	kdo?
so?	co?
sar?	jak?
keci?	kolik?
kana?	kdy?
kaj?	kde? kam?
khatar?	odkud?
soske?	proč?
savo?	jaký? který?
savi?	jaká? která?

Příslovce.

but „hodně“, čino/čuno „málo“, tele „dole“, opre „nahore“, dur „daleko“, pašes „blízko“, khere „doma“, pre čači „vpravo“, pre ľavo „vlevo“, kadaj „tady“, kodoj „tam“, anglal „vpředu“, palal „vzadu“ a mnoho dalších

Na závěr zde představíme několik užitečných romských frází.

Lačo d'ives!	Dobrý den!
Lači rat!	Dobrou noc!
Džan Devleha!	Na shledanou! (říká ten, který zůstává)
Ačhen Devleha!	Na shledanou! (říká ten, který odchází)
T'aves bachtalo!	Měj se dobře!
Servus!	Ahoj!
Sar sal?	Jak se máš?
Sar san?	Jak se máte?
Lačhes.	Dobře.
Sar tut vičines?	Jak se jmenuješ?
Sar tut vičinen?	
Koda čačo.	To je pravda.
Pro sast'ipen.	Na zdraví!
ha/hat/he/hi	ano
na	ne
Na džanav.	Nevím.
Oda sa jekh.	To je jedno.
Kaj džas?	Kam jdeš?

Khatar tiro drom?	Kam máš namířeno?
Džav andro foros te cinkereľ.	Jdu do města nakupovat.
Džav pre Slovensko.	Jedu na Slovensko.
O Feris džal pre Slovensko.	Fero jede na Slovensko.
Bachtalo tiro drom!	Šťastnou cestu!
But bacht!	Hodně štěstí!
romaňi čhib	romský jazyk, romština
Romaňi čhib hiňi phari.	Romština je těžká.
Man (hin) ...	Mám... (doslova Mi je...)
Nane man...	Nemám...
Nane man love.	Nemám peníze.
Hin tut....?	Máš...?
Chan Devleha!	Dobrou chuť!
Paľikerav.	Děkuji.
Nane vaš soske.	Není zač.
Kada bajinav.	To mě mrzí. Lituji.